

میرزا محمود خان مازندرانی (مفتاح‌الملک)

محمودبن یوسف مازندرانی (مفتاح‌الملک)، تأدیبات‌الاطفال، به کوشش سیدعلی کاشفی خوانساری، تهران: مدرسه، ۱۳۹۶. به عنوان مقدمه‌ای بر این یادداشت باید یادآور شوم که من سال‌ها پیش در کتاب «نیما یوشیج و نقد ادبی»^۱ به تفصیل درباره عقاید و آراء ادبی نیما بحث کرده‌ام و یادآور نظریات انتقادی او در مباحث کوناگون شعر، از وزن و قافیه و صورت و ساخت گرفته تا معانی و بیان، شده‌ام و کوشیده‌ام بدعت‌ها و بدایع او را در شعر آزاد از خلال آثاری از قبیل «ارزش احساسات» و «حرف‌های همسایه» گرفته تا «دو نامه» و «تعریف و تبصره» و نامه‌های پراکنده توضیح دهم، اما این بار مطالعه باریک‌بینانه در «مجموعه نامه‌ها»^۲ و «یادداشت‌های روزانه»^۳ او مرا متوجه سیر تحولات و تغییرات فکری و عقیدتی او طی سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۳۲ و سرانجام پایان زندگی‌اش در ۱۳ در ماه ۱۳۳۸ کرد.

مطالعه دقیق نامه‌ها و یادداشت‌های نیما نشان می‌دهد که او در سال‌های جوانی در تأثیر اصول فلسفه مارکسیسم (ماتریالیسم دیالکتیک و ماتریالیسم تاریخی) قرار داشته و تا پیش از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در آثار خود آن را تبلیغ و تلقین می‌کرده، اما در پی آن پیشامد تاریخی، به علت تغییر احوال شخصی یا مصلحت‌جویی از عقاید پیشین خود تبری جسته است. او که روزگاری تقی ارانی را در "تأسیس حیات جدید ایدئولوژی ایران" می‌ستاید و در تبلیغ و تأیید احسان طبری و شاعران متمایل به حزب توده (احمد شاملو و سیاوش کسری و هوشنگ ابتهاج و اسماعیل شاهرودی و امثال ایشان) شعرهای خود را می‌پراکند و از جلال آل احمد در برکشیدن آثار و افکار خود بهره می‌گیرد، سال‌ها بعد در پی دگرگونی اوضاع سیاسی تغییر رأی می‌دهد. در عالم توهمات بدبینانه، دکتر مصدق را "دست‌نشانده اجنبی" می‌خواند و در مقابل از "علیحضرت همایونی" دفاع می‌کند، از اعدام نواب صفوی متأسف می‌شود و به حضرت علی‌بن ابی‌طالب ارادت می‌رُزود و از این قبیل...

من در کتابی که درباره سیر تحول افکار اجتماعی و سیاسی نیما در دست نوشتن دارم به همه موارد یادشده رسیدگی کرده‌ام، اما در مطالعه شرح احوال و انساب نیما شخصیتی ناشناخته یافته‌ام که آشنایی با او می‌تواند از نظر تاریخی مفید باشد.

این شخصیت تاریخی میرزا محمود خان مازندرانی (مفتاح‌الملک)، دایی نیما یوشیج، فرزند میرزا یوسف مازندرانی، معروف به یوسف حکیم نوری، از طوایف نایب نور مازندران است. همسر میرزا یوسف، طوبی مفتاح، (مادر نیما)، بانویی اهل فضل بوده و در خردسالی به گفته نیما غزل‌هایی از حافظ و ابیاتی از نظامی را به او

۱. ایرج پارسی‌نژاد، نیما یوشیج و نقد ادبی، تهران: سخن، ۱۳۸۸.

۲. «نامه‌ها» از مجموعه آثار نیما یوشیج، گردآوری، نسخه‌برداری و تدوین: سیروس طاهباز، تهران: بزرگمهر، ۱۳۶۹.

یادداشت‌های روزانه نیما یوشیج، بازیابی و بازنویسی به کوشش شراگیم یوشیج، تهران: مروارید، ۱۳۸۷.

می‌آموخته است. ناگفته نماند ملیحه کاردار (مادر پرویز خانلری) فرزند دختری میرزا یوسف، دخترخاله نیما و پرویز خانلری نوه خاله نیماست.

میرزا محمودخان مازندرانی از رجال وزارت خارجه در عصر ناصری و مظفیری، متولد ۱۲۶۰ قمری و مرگ او در ۷۵ سالگی در ۱۳۳۵ قمری، برابر با ۱۲۹۵ شمسی در تهران است. او در علم کشف رمز و مرموزات صاحب اطلاع و اعتبار بوده است. از این رو در زمان محمدشاه با لقب "مفتاح‌الملک"، در منصب منشی رمز جذب وزارت خارجه می‌شود و با تألیف کتاب «مفتاح‌الرموز» روش کشف رمز را بدون داشتن کلید ابداع می‌کند. مفتاح‌الملک سردبیری روزنامه معارف را بر عهده داشته و بنیانگذار مدرسه افتتاحیه بوده است. اما مهم‌تر از این همه او مؤلف کتاب «تأدیبات الاطفال» است که در سی‌وچهارسالگی آن را تألیف کرده و در ۱۲۹۳ شمسی به صورت چاپ سنگی در تهران منتشر شده است.

«تأدیبات الاطفال» را می‌توان نخستین کتاب آموزشی فارسی برای کودکان و نوجوانان ایران دانست. متن آن از اصل فرانسوی به عربی ترجمه شده بوده و مؤلف در تألیف آن از این ترجمه بهره گرفته است. «تأدیبات الاطفال» مجموعه‌ای است از حکایات آموزشی پندآموز که مؤلف در نوشتن آن از متون کهن ادبیات فارسی سود جسته است. تصویرها در این کتاب به شیوه نگارگری ایرانی مصور شده، به این معنی که شخصیت‌های اصلی هر تصویر بزرگ‌تر از بقیه کشیده شده و مطابق اصول پرده‌خوانی گاهی هر تصویر در دو سه قاب جداگانه از حوادث گوناگون در آمده است. «تأدیبات الاطفال» به همت سیدعلی کاشفی خوانساری در ۲۸۰ صفحه در مجموعه «گنجینه تاریخ ادبیات کودک و نوجوان» از انتشارات مدرسه بازنشر شده است.

